

О. Пащенко

**ПРОФЕСІЙНЕ ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ НА БАЗІ
ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ:
ДОЦІЛЬНІСТЬ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Важливим чинником інноваційного розвитку держави є модернізація системи освіти у напрямі підготовки конкурентоспроможної особистості, здатної до сприйняття євроінтеграційних процесів та функціонування у глобальних соціокультурних перетвореннях. Актуальним завданням сьогодення освіти є підготовка людини, здатної творити і сприймати зміни, нововведення, налаштованої на набуття ціннісно значущих компетентностей, необхідних їй спочатку для самовизначення у виборі профілю навчання, а потім – для професійного самовизначення. Як зазначав академік В. Олійник, «лише той навчальний заклад є гарантом нової якісної професійної освіти і навчання, який може прогнозувати результати своєї діяльності та моделювати навчально-виховний процес на основі досягнень сучасної педагогічної думки, спрямований на успіх і постійне самовдосконалення» [4, с. 5]. Сучасний етап реформування системи загальної середньої освіти в Україні характеризується активізацією впливу держави на процеси в цій сфері. Головною метою цього перетворення є *створення життєздатної системи післядипломної педагогічної освіти, забезпечення неперервного навчання* для досягнення високих освітніх рівнів і можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального потенціалу як найвищої цінності нації [4, с. 6; 124–131].

За чинною «Концепцією профільного навчання у старшій школі», визначено п'ять основних напрямів профільного навчання: природничо-математичний, технологічний, художньо-естетичний, спортивний, суспільно-гуманітарний. Передбачено також, що старша школа повинна функціонувати як профільна, і в ній створюватимуться сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб учнів, для формування у них нахилів до того чи іншого виду професійної діяльності [2]. Водночас одні

профільні школи мають яскраво виражений академічний підхід до змісту освіти і відповідно знаннєву спрямованість, вилучаючи зазвичай діяльнісний аспект, та готують учнів до вступу до вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) певного фахового спрямування. Такі школи найчастіше є елітними й досить часто створюються на базі ВНЗ, їх спрямування має чітко окреслену спеціалізацію. Інші школи набирають дітей без попереднього відбору, забезпечуючи навчальну діяльність (діяльнісний підхід), яка реалізує концепцію профільної освіти, але в локальному масштабі й вони досить часто орієнтують учнів до вступу до ВНЗ.

Така модель профільної школи передбачає мережеву взаємодію між різними освітніми установами (професійно-технічними навчальними закладами, навчальними центрами, підприємствами, різними формами додаткової освіти, коледжами) і виконує роль ресурсного центру, кооперує діяльність школи з підготовки профільних предметів і спецкурсів з іншими установами, залучаючи фахівців з інших закладів освіти та організацій. У процесі переходу від теоретичної моделі до нормативної відбувається звернення до практики, яка здійснюється з метою оцінювання цієї моделі та її коригування, а реальність надто відрізняється від створеної концепцією профільного навчання. Зміст освіти учні змушені вибирати між справжніми інтересами та предметами для оцінок, і тому вони зазвичай визначають свої переваги, поділяючи профільні предмети на три категорії, коли знання необхідні для: життя; підсумкової атестації; для вступу до ВНЗ; або ж не потрібні, навіть у школі. Водночас профільна школа за своїм призначенням має передбачати практичну спрямованість освіти та забезпечувати подолання відірваності знань від реального життя, посилення прикладного аспекту знань, необхідності вивчення предмета у тісному зв'язку з потребами практики, науки і техніки, а саме: *вміння учнів застосовувати знання на практиці.*

На сучасному етапі співпраця загальноосвітніх шкіл та навчальних закладів системи професійно-технічної освіти (далі – ПТО) щодо

запровадження профільного навчання базується на основі *«Концепції профільного навчання у старшій школі»*, затвердженій Наказом МОН України № 1456 від 21 жовтня 2013 року, де *задекларовано сутність, мету і принципи організації профільного навчання; структуру профільного навчання та форми його організації; допрофільну підготовку; психологічний супровід профільного навчання та допрофільної підготовки та умови реалізації цієї концепції* [2]. Навчальні заклади системи ПТО докладають значних зусиль для успішної співпраці із загальноосвітніми школами з метою розширення й поглиблення зв'язків, вбачаючи у цьому один із шляхів розвитку та професійної діяльності випускників шкіл у напрямі підвищення якості профільного навчання. Можна навести велику кількість прикладів успішної співпраці закладів професійно-технічної освіти із загальноосвітніми навчальними закладами. Так, навчальний заклад ДНЗ «Новоград-Волинське вище професійне училище» співпрацює зі школами міста Новоград-Волинський ще з 1999 року. Така співпраця створює сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей, задоволення інтересів і потреб учнів шкіл, формування у них професійної орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності, що значно розширює їхні можливості у виборі власної освітньої траєкторії. ДНЗ «Новоград-Волинське вище професійне училище» активно співпрацює із ЗОШ № 10 художньо-естетичного профілю, навчаючи на базі училища учнів 10–11 класів професійних навичок за професіями «різьбяр по дереву та бересту», «вишивальник», та із ЗОШ № 4, де учні отримують професійні навички з професій «кравець» та «муляр» але, на жаль, таких прикладів мало, їх мало би бути набагато більше.

Через зміни в соціально-економічному житті суспільства перед системою освіти ставляться нові завдання пошуку шляхів щодо розвитку та вдосконалення шкільної й професійно-технічної освіти. У стратегічних напрямках Євросоюзу «Освіта та професійна підготовка 2020» визначено шляхи розвитку шкільної та професійної освіти на базі середньої освіти, де

передбачено шість ключових напрямів роботи над модернізацією й удосконаленням:

- здобуття у школі відповідних якісних умінь та компетентностей для роботи, інноваційної діяльності та активного громадянства;
- інклюзивність, рівність, недискримінація в освіті;
- відкрите інноваційне освітнє середовище, що цілковито відповідає вимогам цифрової ери;
- сильна підтримка педагогів;
- прозорість і визнання вмінь та кваліфікацій;
- сталість фінансування, діяльності та ефективності освітньої системи [3].

Сучасні європейські підходи до шкільної освіти передбачають узгодження на міждержавному рівні цілей, добору змісту освіти, підходів до організації освітнього процесу, моніторингу *результатів навчання*. І тому при входженні української системи початкової і загальної середньої освіти до європейського освітнього простору визначено такі кроки:

- трансформація змісту освіти на компетентнісні засади;
- трансформація старшої школи на профільну;
- запровадження 12-річного терміну навчання;
- запровадження об'єктивного оцінювання навчальних досягнень учнів, зокрема зовнішнього незалежного оцінювання;
- участь у міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти [3].

Понад три роки тривав публічний діалог щодо стратегії змін в освіті України. Десятки дискусій відбулися на майданчику парламентського комітету з питань науки та освіти, а згодом – Міністерства освіти і науки України, до яких долучилися представники всіх зацікавлених груп: освітян, батьків, роботодавців, політичних сил та органів влади, незалежних експертів, міжнародних організацій. У червні 2016 року було проведено декілька фокус-груп з різними цільовими аудиторіями: учнями, учителями, батьками, директорами шкіл, представниками районних управлінь освіти.

Після численних дискусій, часом дуже гострих, з'явився проект нового базового закону «Про освіту», в якому визначено основні зміни в дошкільній, загальній середній, професійній, вищій освіті, а також в освіті дорослих [1].

На сьогодні недостатньо передати дитині певну суму знань, необхідно ще й навчити її користуватися ними у різних життєвих ситуаціях. Реалізація змісту освіти у навчальному процесі передбачає формування креативної й ініціативної особистості, здатної до ефективної діяльності у суспільстві, яка завдяки умінню критично мислити, набутим компетентностям, сформованим переконанням і ціннісним ставленням спроможна ухвалювати адекватні рішення на благо українського народу, суспільно-економічного розвитку людства. Усе це зумовлює вироблення і реалізацію принципово нових підходів до формування змісту освіти, його реалізації у навчальних програмах і підручниках, визначення освітніх результатів і способів їх вимірювання, зокрема у формі зовнішнього незалежного оцінювання.

Модернізація змісту початкової і середньої освіти вимагатиме широкої експериментальної апробації навчальних програм і підручників, створення педагогічних експериментальних майданчиків, на базі яких здійснюватиметься відповідна апробація змісту освіти. Сучасна реформа освіти передбачає створення *національної освітньої платформи* з метою забезпечення вільного доступу всіх дітей шкільного віку до якісних сучасних навчальних ресурсів, а вчителів та батьків — до якісних педагогічних, навчально-методичних, дидактичних, психологічних ресурсів тощо [5].

Як зазначено у ст. 8 «Складники та рівні освіти» проекту закону «Про освіту», формальна освіта здобувається на таких рівнях: дошкільна освіта; початкова освіта; базова середня освіта; профільна середня; базова професійна; вища професійна освіта; початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти; перший (бакалаврський) рівень вищої освіти; другий (магістерський) рівень вищої освіти; третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти; науковий рівень вищої освіти, тобто профільну середню освіту виділено в окремий рівень, і її здобуття відповідає третьому рівню

Національної рамки кваліфікацій [1]. У проекті закону «Про освіту» зазначено, що в процесі здобуття профільної освіти передбачаються два спрямування, а саме:

- *академічне – профільне навчання* на основі поєднання змісту, визначеного стандартом повної загальної середньої освіти, та поглибленого вивчення окремих предметів з урахуванням здібностей та освітніх потреб учнів, орієнтацію на продовження навчання на наступному рівні освіти;

- *професійне – орієнтоване на ринок праці профільне навчання* на основі поєднання змісту, визначеного стандартом повної загальної середньої освіти, та професійно орієнтованого підходу до навчання з урахуванням здібностей і потреб учнів. Здобуття профільної середньої освіти професійних напрямів не обмежує право здобувача освіти на продовження навчання на наступному рівні освіти. Важливо наголосити, що здобуття профільної середньої освіти за професійними напрямами здійснюється у закладах професійної освіти, які забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти одночасно з професійною підготовкою (за спеціальностями) [1].

Програма реформування загальної середньої освіти передбачає три фази: перша фаза (2017–2018 рр.); друга фаза (2019–2022 рр.), яка передбачає інвентаризацію мережі шкіл та закладів професійної освіти для проектування мережі закладів III рівня (профільної школи); третя фаза (2023–2029 рр.), під час якої передбачено:

- розроблення і затвердження стандартів профільної середньої освіти на компетентнісній основі (2023 р.);

- формування мережі закладів III рівня (профільної школи) – не пізніше 2025 р.;

- створення системи незалежного оцінювання професійних кваліфікацій випускників професійного профілю старшої школи;

- початок роботи профільної школи за новими освітніми стандартами на компетентнісній основі (передбачено проектом Закону України «Про освіту») – не пізніше 2027 р. [3].

Прогноз розвитку ситуації за обставин подолання проблем — це поліпшення якості середньої освіти в цілому; подолання територіальних відмінностей якості освіти; зростання привабливості професійної освіти на базі середньої школи; поліпшення якості вищої освіти за рахунок кращої підготовки у середній школі і кращого конкурсного відбору.

Незалежно від національної специфіки, в усіх країнах профільне навчання базується на визначенні переліку навчальних предметів чи освітніх галузей, змісту, умінь і навичок/компетентностей, необхідних для підготовки молоді до дорослого життя. Якщо раніше якість освіти визначалася передусім, складовою внесених в освіту ресурсів, то нині акцент перенесено на складову результатів, насамперед, навчальних досягнень учнів з базових навчальних дисциплін, умінь критично мислити, виявляти креативні способи розв'язання проблем тощо. Професійно-технічна освіта внаслідок реформи отримає нове життя. Завдяки запровадженню 12-річної школи діти зможуть обирати професійний чи академічний профіль навчання в 10–12 класах. Випускники професійних ліцеїв закінчуватимуть школу, уже отримавши сучасну, затребувану професію, і будуть готові вийти на ринок праці [3].

«Щоб забезпечити нові результати навчання, допомогти нашим дітям успішно обирати профіль подальшого навчання та напрям свого життєвого розвитку, нам потрібна 3-річна профільна школа», – зазначила міністр освіти і науки України Лілія Гриневич під час представлення Політичної пропозиції *«Нова українська школа»* на засіданні Кабінету Міністрів України 14 грудня 2016 року [5]. Вона наголосила, що Концепція *«Нової української школи»*, на основі якої формувалася Політична пропозиція, корелюється не лише з кращими світовими практиками, а й з потребами міжнародного ринку праці, які було озвучено на початку 2016 року на World Economic Forum. Передбачається, що вже у 2020 році для успішного працевлаштування будуть потрібні такі навички, як уміння виконувати складні завдання, критичне мислення, креативність, емоційний інтелект тощо.

Таким чином, як видно із нормативно-правових та політичних документів, державна програма модернізації системи загальної середньої освіти має здійснюватися у напрямі підготовки конкурентоспроможної особистості за рахунок упровадження профільної середньої освіти, зокрема за професійними напрямами, яка буде здійснюватися у закладах професійної освіти та має забезпечувати здобуття повної загальної середньої освіти одночасно з професійною підготовкою (за спеціальностями). Заклади професійної освіти мають уже сьогодні розпочати активну роботу з підготовки навчальних закладів до можливості здійснювати профільну професійну підготовку учнів, оскільки у 2019–2022 рр. передбачено інвентаризацію мережі шкіл та закладів професійної освіти для проектування мережі закладів III рівня (профільної школи). Для того, щоб навчальний заклад професійної освіти міг претендувати на здійснення профільної професійної підготовки учнів, необхідно здійснити інвентаризацію професій, за якими здійснюється підготовка у навчальному закладі, їх перспективність та затребуваність на ринку праці; проаналізувати: матеріально-технічну базу (її достатність та сучасність), наявність педагогів для забезпечення навчально-виробничого процесу, їхню професійну відповідність вимогам щодо забезпечення профільної професійної підготовки учнів; навчально-методичне і науково-методичне забезпечення супроводу освітнього процесу профільної професійної підготовки учнів. Тільки якщо колектив закладу професійної освіти підтримує, розуміє й «бачить» шляхи реалізації програми реформування загальної середньої освіти в розділі здійснення профільної професійної підготовки, він матиме право на участь у конкурсі на проектування мережі закладів III рівня (профільної школи), а відповідно й до участі у розробленні стандартів профільної середньої освіти на компетентнісній основі.

На сьогодні педагогів, готових до роботи у старшій профільній школі, обмаль (на думку самих учителів, їхня кількість становить орієнтовно 30% потреби), якщо не брати до уваги вчителів декількох навчальних закладів,

досвід яких з профільного навчання вивчається як перспективний. Ситуація ускладнюється тим, що на практиці підготовку таких фахівців ще не розпочато. Система післядипломної освіти також не зможе швидко зняти проблему перепідготовки педагогічних кадрів для забезпечення профільної професійної підготовки учнів. Адже до такого педагога висуваються високі вимоги: він має бути не просто фахівцем високого рівня, що відповідає профілю і спеціалізації своєї діяльності, володіти технікою експерименту, а й вільно орієнтуватися у педагогічних та психологічних проблемах, дотримуватися варіативності змісту освіти, уміти проектувати індивідуальні освітні траєкторії учнів, формувати компетентності, необхідні для продовження освіти у відповідній сфері майбутньої професійної діяльності, володіти здатністю і готовністю вводити в освітній процес інтерактивні, діяльнісні компоненти, проектно-дослідницькі та комунікативні методи, мати розвинений інтерес до інноваційних процесів у педагогіці, загалом, творчий підхід до розв'язання цілого ряду завдань. Окрім зазначеного, необхідною умовою ефективної профільної професійної підготовки учнів у старшій школі є забезпечення науково-методичного супроводу освітнього процесу, що також потребує, окрім розроблення стандартів, часу й значної роботи, оскільки ґрунтовні методичні розробки з викладання профільних професійних предметів у старшій школі на сьогодні майже відсутні, на відміну від закладів професійно-технічної освіти.

Отже, профільна професійна підготовка учнів у старшій школі в Україні – незворотний процес, необхідність якої визнано в усьому світі. Надзвичайно важливою для системи ПТО є активна участь в усіх трьох фазах реформування загальної середньої освіти, що певною мірою надасть можливість вирішити (хоча би частково) проблеми набору учнів до закладів професійної освіти та створить перспективні напрями розвитку. Адже сенс життя кожної людини полягає у найбільш повній життєвій самореалізації, що має принести користь суспільству і самій людині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про освіту». Проект [електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57141
2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 жовтня 2013 року № 1456 «Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі» [електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.kadrovik01.com.ua/regulations/1521/8456/10575/468626/>
3. Концепція «Нова українська школа» [електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-016/konczepczya.html>
4. Олійник В. В. Управління розвитком професійно-технічного навчального закладу: навч.-метод. посіб. / В. В. Олійник, Л. М. Сергєєва. — Київ : АртЕк, 2010. — 176 с.
5. Політична пропозиція КМУ щодо подальшого реформування загальної середньої освіти на період до 2029 року [електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/12/14/uryad-zatverdiv-politichnu-propozicziyu-shhodo-reformuvannya-zagalnoyi-serednoyi/>